

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису
УДК 338:91(477.82)

ФЕДОНЮК СЕРГІЙ ВАЛЕНТИНОВИЧ

**ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ ОБЛАСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

11.00.02 - економічна і соціальна географія

911.3.30
311.3.35

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Львів - 1997

№в. 38.315

Дисертацією є рукопис.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

Робота виконана на кафедрі
Волинського державного університету

00485298 (-)

Науковий керівник: доктор географічних наук,
професор Луцишин П.В.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
професор Мальський М.З.

кандидат географічних наук,
доцент Заставецька О.В.

Провідна організація: Київський національний
університет ім. Тараса Шевченка

Захист відбудеться 19 вересня 1997 року о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 04.04.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук у Львівському державному університеті ім. І. Франка (290000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Львівського університету ім. І. Франка (290000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розіслано 18 серпня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат географічних наук

С.І.Кукурудза

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА І СТРУКТУРА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні тенденції господарського розвитку в Україні спричиняють появу нових і загострення існуючих проблем суспільно-територіальних процесів та явищ. В умовах посилення економічної інтеграції проявляються нові територіальні аспекти зовнішньоекономічної діяльності, які потребують всестороннього дослідження. За останні роки наукова розробка проблем територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності дещо посилилась. Опубліковано ряд праць, присвячених головним чином загальнодержавному рівню. Але регіональний аспект розвитку зовнішньоекономічної діяльності у них відображений недостатньо. Мало проводиться досліджень із питань вдосконалення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності обласного суспільно-територіального комплексу (СТК). Разом з тим, саме обласний рівень в умовах переходу економіки України на ринкові засади стає основним об'єктом територіального прогнозування та індикативного планування.

Потребує вдосконалення територіальної організації і зовнішньоекономічна діяльність Волинського суспільно-територіального комплексу. Волинська область має сприятливі можливості для подальшого розвитку всіх сфер СТК, використовуючи своє прикордонне положення у зоні контактної взаємодії і стику України, Польщі та Білорусі. Вигідність економіко-географічного положення Волині у рамках транскордонного об'єднання Євроregion "Буг" сприяє поглибленню господарської спеціалізації області, розширенню участі у загальнодержавному і міжнародному поділі праці, а також транзитному обслуговуванню експортно-імпорتنих перевезень України.

Необхідність розробки наукових проблем територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області, оцінка стану її вивченості взагалі та в Україні зокрема, встановлення відповідності цим завданням сучасної економіко-географічної науки, зумовили вибір теми дослідження, а також визначили коло дослідницьких питань.

Об'єктом дослідження був вибраний суспільно-територіальний комплекс Волинської області, що характеризується периферійним положенням, яке різко поліпшилось в умовах незалежності України і співробітництва з сусідніми країнами; **предметом** - дослідження проблем територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності цього комплексу з метою повного використання потенціалу його території.

Мета і завдання дослідження. Головна мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб розкрити особливості територіальної організації сучасної зовнішньоекономічної діяльності Волинського СТК прикордонного типу, визначити шляхи вдосконалення його функціональної структури.

Виходячи із мети дослідження, у роботі були поставлені такі завдання:

- узагальнити і поглибити теоретико-методологічні основи економіко-географічного вивчення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності СТК адміністративної області;
- запропонувати систему ефективних методів та методичних прийомів дослідження територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області;
- встановити вплив умов, ресурсів та факторів на територіальну організацію зовнішньоекономічної діяльності Волинського СТК;
- здійснити комплексний аналіз і синтез територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волинського СТК;
- виявити проблеми розвитку територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності СТК Волинської області та намітити шляхи її подальшого розвитку на перспективу.

Методологія і методи дослідження. Використані матеріали.

Дослідження проведене з позиції системного підходу. У процесі його виконання застосовувались такі методи: економіко-географічної систематизації, економіко-географічного районування, статистичний, порівняльно-географічний, економіко-математичні, картографічний, експедиційний. Розробка теоретико-методичних основ дисертації базується на основних положеннях праць Е.Б.Алаєва, М.М.Баранського, А.П.Голікова, М.І.Гонака, І.О.Горленко, М.І.Долішнього, Я.І.Жупанського, Ф.Д.Заставного, С.І.Іщука, Л.М.Корецького, П.В.Луцишина, І.М.Маєргойза, М.З.Мальського, М.М.Паламарчука, О.М.Паламарчука, М.Д.Пістуна, С.М.Писаренко, Ю.І.Пітюренка, В.А.Поповківа, Л.Г.Руденка, В.П.Руденка, Д.М.Стеченка, О.Г.Топчієва, І.П.Фамінського, А.С.Філіпенка, О.І.Шаблія, Б.П.Яценка, М.І.Яцківа та ін. Висновки і пропозиції, викладені в дисертаційній роботі, ґрунтуються на результатах аналізу і узагальнення первинної статистичної звітності підприємств і організацій. У роботі використані опубліковані статистичні матеріали Міністерства економіки України, Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України, обласних управління статистики, управління економіки Волинської обласної державної адміністрації, матеріали, зібрані безпосередньо на підприємствах і в організаціях у період з 1991 по 1996 роки.

Наукова новизна. У результаті проведеного дослідження отримали подальший розвиток теоретичні основи вивчення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності регіональних СТК. Запропоновано логіко-теоретичну модель вивчення зовнішньоекономічної діяльності прикордонної адміністративної області, зокрема обґрунтовано поняття "зовнішньоекономічна система адміністративної області", проведено її

системно-структурний аналіз. Застосовано нові методи і прийоми оцінки величини факторного впливу на формування зовнішньоекономічної діяльності, рівня зовнішньоекономічної зв'язаності територій, просторової локалізації споживання імпорту та ін. Відповідно до специфіки теми дослідження адаптовано ряд методик кількісного географічного та економічного аналізу. У дисертації проведено аналіз факторів формування зовнішньоекономічної діяльності СТК Волинської області, охарактеризовано сучасний стан територіальної організації і визначено елементи територіальної структури зовнішньоекономічної системи Волинської області. Встановлено основні тенденції розвитку і запропоновано напрями вдосконалення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волинської області, зокрема у рамках Євросоюзу "Буг".

Практичне значення і реалізація результатів роботи. Результати дисертаційного дослідження використані при виконанні розділу "Зовнішньоекономічні зв'язки" наукової держбюджетної теми "Модель розвитку транскордонного регіону в аспекті процесів європейської інтеграції (на українсько-польському прикладі)". Окремі теоретичні положення, методичні підходи і практичні результати можуть бути застосовані в дослідженнях територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності СТК інших прикордонних областей з метою її вдосконалення, а також при розробці проблем оптимізації функціональної структури господарства у масштабі адміністративних областей і районів. Конкретні результати наукового дослідження використовуються при читанні курсів "Регіональний маркетинг", "Регіональний менеджмент", "Економічна і соціальна географія України" у Волинському університеті.

Апробація роботи. Публікації. Основні результати і окремі положення дисертації доповідались на VII з'їзді Українського географічного товариства (Київ, 1995); міжнародній науково-практичній конференції "Євросоюз "Буг": проблеми і перспективи транскордонного співробітництва" (Луцьк 1995); наукових конференціях професорсько-викладацького складу Волинського університету (1993-96 рр.) та ін. Зміст основні положення і результати дослідження висвітлені в 15 друкованих публікаціях загальним обсягом 3,2 друкованих аркушів.

Структура і обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. У вступі обґрунтовується актуальність теми, вибір об'єкту; формулюється предмет, мета і завдання дослідження; розкривається наукова новизна і практична значимість. У першому розділі викладені наукові основи дослідження територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області. Другий розділ присвячено аналізу факторів зовнішньоекономічної діяльності суспільно-територіального комплексу

Волинської області. У третьому розділі зроблено аналіз територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності та функціональної структури зовнішньоекономічної системи Волинської області, розглянуто перспективи розвитку і напрями вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в умовах європейської інтеграції. Дисертація викладена на 140 сторінках машинописного тексту, ілюстрована 34 рисунками і картосхемами, 6 таблицями, містить 6 додатків. До переліку використаної літератури входить 145 джерел.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Суть і особливості територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області. Територіальна організація зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області є просторовим поєднанням окремих чи комплексних проявів зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, що формується під впливом факторів зовнішньоекономічної діяльності території і координується у певній мірі на рівні області органами регіонального управління.

В умовах ринку і розвитку економічної інтеграції територіальна організація зовнішньоекономічної діяльності виступає необхідним фактором територіальної організації СТК області загалом, визначає економічні пропорції розвитку території, розміщення продуктивних сил, розвиток господарської інфраструктури адміністративної області. Інтеграція, зокрема транскордонна, сприяє вдосконаленню галузевої структури господарства, підвищенню продуктивності праці і якості матеріальних продуктів та послуг, інтенсифікації економічного розвитку прикордонних (периферійних) територій.

За масштабами зовнішньоекономічних зв'язків можна виділити макро-, мезо- і мікрорівні зовнішньоекономічної діяльності області. Макрорівню відповідають відносини з суб'єктами господарювання просторово віддалених держав. Мезорівень об'єднує зовнішньоекономічні відносини підприємств та організацій області з партнерами близьких у територіальному відношенні держав (центральноевропейських, прибалтійських), окрім відносин з сусідніми адміністративними регіонами зарубіжжя. Мікрорівень (транскордонна зовнішньоекономічна діяльність як один з проявів транскордонного співробітництва) охоплює економічні відносини між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності близько розміщених адміністративних регіонів, розділених державними кордонами.

2. Поняття і структура зовнішньоекономічної системи області. Зовнішньоекономічна система (ЗЕС) прикордонної адміністративної області

являє собою стійку сукупність елементів СТК області, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності або забезпечують реалізацію зовнішньоекономічних зв'язків. У процесі функціонування ЗЕС області виявляються такі її системні ознаки, як самоорганізація, динамічність, ієрархічність, цілісність.

Зовнішньоекономічній системі області властиві структури: функціонально-компонентна, функціонально-територіальна і функціонально-управлінська. Функціонально-компонентна структура відображає функції компонентів у формуванні та функціональному процесі ЗЕС. Вона представлена двома групами елементів: зовнішньо-активною та організаційною. До першої відносяться суб'єкти господарювання, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність з метою отримання економічної вигоди чи організації господарської діяльності. Другу групу репрезентують підприємства та організації, які забезпечують нормальні умови налагодження і реалізації зовнішньоекономічних зв'язків (транспортні, інформаційні, маркетингові, складуючі, інші обслуговуючі структури).

Функціонально-територіальна структура ЗЕС прикордонної області включає точкові, куцові, ареальні та лінійні елементи. До перших відносяться зовнішньоекономічні пункти і центри. Зовнішньоекономічні пункти є осередками локалізації автономних у встановленні зовнішньоекономічних відносин суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Центри характеризуються наявністю взаємопов'язаних у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій, які підтримують між собою тісні зв'язки. Взаємодія у зовнішньоекономічній діяльності проявляється у поєднанні виробничих, комерційних, зовнішньоторговельних, інвестиційних, транспортних, маркетингових та інших функцій різних підприємств, розміщених у межах населеного пункту та його околиць. До складу зовнішньоекономічного вузла входять зовнішньоекономічні пункти та центри, елементи транспортної інфраструктури, функціонально-організуючі підрозділи ЗЕС (митні пункти, кордонні переходи, спеціальні економічні зони), які об'єднані відношеннями господарського, соціального і управлінського характеру, що призводять до виникнення ряду виробничих, трудових, демографічних, економічних, управлінських та інших зв'язків.

Ареальними елементами територіальної структури ЗЕС прикордонної області є зовнішньоекономічні райони та зони. Зовнішньоекономічні райони є територіями зі стійким ефективним поєднанням взаємозв'язаних елементів функціональної структури ЗЕС на певній території. Зовнішньоекономічна зона характеризується територіальною комплексністю зовнішньоекономічної діяльності, тобто оптимальним поєднанням факторів зовнішньоекономічної

діяльності, виробництва експортної продукції, споживання імпорту. Для зовнішньоекономічних зон характерна спорідненість форм організації зовнішньоекономічних зв'язків.

Лінійні елементи територіальної структури ЗЕС - це шляхи сполучення, представлені поєднанням інфраструктурних елементів (автомобільні і залізничні дороги, склади) і підприємств сфери послуг (експлуатаційних, паливно-заправних, складуючих, ремонтних, торговельних, інформаційних тощо).

Зовнішньоекономічна система області може включати також кордонні переходи, спеціальні економічні зони (режимні зони вільної торгівлі, виробничі, науково-технічні, офшорні зони тощо). Інфраструктура ЗЕС представлена матеріальними об'єктами транспортної системи, сфери послуг, функціональних підрозділів ЗЕС.

Особливості виділених структур ЗЕС необхідно враховувати у процесі регіонального управління, зокрема при створенні регіональних програм, територіальному плануванні, а також у вирішенні поточних питань господарського розвитку. Так, у результаті виділення зовнішньоекономічних зон виявляються території з найбільш оптимальним поєднанням факторів експортного виробництва, що дозволяє підвищити ефективність останнього шляхом створення доповнюючих виробництв, відповідної інфраструктури, забезпечення інформацією ринкового характеру. Делімітація меж зовнішньоекономічних районів забезпечує можливість оптимізації зв'язків між виробниками експортної продукції, експортерами, транспортними посередниками і підприємствами сфери послуг, які беруть участь у процесі реалізації зовнішньоекономічних зв'язків. Просторові поєднання елементів територіальної структури ЗЕС у значній мірі зумовлюють вибір місця локалізації спеціальних економічних зон.

3. Значення зовнішньоекономічних зв'язків у функціональному процесі СТК адміністративної області. Зовнішньоекономічні зв'язки підприємств і організацій обласного СТК за функціональним значенням поділяються на основні, доповнюючі і допоміжні, відповідно до їх ролі у господарській діяльності суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Найбільше значення у функціональному процесі СТК мають основні зовнішньоекономічні зв'язки, які забезпечують господарську діяльність підприємств головних галузей господарського комплексу, відіграють важливу роль у формуванні ЗЕС області. Вони повинні мати пріоритет у вирішенні стратегічних і поточних питань регіональної політики. Доповнюючі зовнішньоекономічні зв'язки реалізуються за участю суб'єктів господарювання інших галузей і сприяють раціональному використанню економічного потенціалу території. Допоміжні зовнішньоекономічні зв'язки реалізують просторові відношення, які виконують допоміжну, координуючу і стабілізуючу роль у функціонуванні

СТК області. Відповідно до характеру основних зовнішньоекономічних зв'язків необхідно формувати структуру доповнюючих і допоміжних зв'язків.

4. Фактори територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності області. У формуванні зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області головну роль відіграє наявність і характер порівняльних переваг у виробництві певних видів продукції відповідно до географічного положення території щодо ринків матеріальних і трудових ресурсів виробництва, капіталу, ринків збуту, елементів транспортної системи, характеру комплексоутворення і взагалі територіальної організації господарства. Найважливішими соціально-економічними факторами формування структури зовнішньоторговельної діяльності є галузевий склад господарського комплексу і масштаби продукування товарів та послуг, характер розселення, а також фактори політичного характеру.

На даному етапі господарського розвитку України помітну роль у формуванні структури експорту відіграють природно-географічні фактори, які визначають діяльність експортерів сировини та продуктів її переробки.

5. Методика дослідження зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області. Дослідження зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області доцільно проводити в три етапи. На першому етапі аналізується вплив факторів формування зовнішньоекономічної діяльності області, встановлюється рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності, що дає інформацію для наступного дослідження компонентної і територіальної структури ЗЕС. Основне завдання другого етапу дослідження - виявлення і обґрунтування функціональної структури зовнішньоекономічної системи області, встановлення параметрів елементів її компонентної і територіальної структур. Суть третього етапу економіко-географічного дослідження полягає у встановленні перспектив розвитку територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області і обґрунтуванні напрямів її вдосконалення.

Конкретні методи і прийоми досліджень, використані у дисертації, дозволяють отримати результати, що можуть бути використані у ринковій діяльності і сфері регіонального управління. Так, з метою оптимізації товарної структури експорту області і вдосконалення соціально-економічних пропорцій, які визначають і рівень міжнародної спеціалізації області, використано результати дослідження питомої експортної активності. Рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності області як складової частини України характеризує коефіцієнт питомої експортної активності (ВПе), який інтегрує кількісні показники територіальності, населеності,

продуктивності господарства і зовнішньоторговельної активності по області і держави загалом: $VPe = Xi (S / s + P / p + V / v) : K$, де s - площа досліджуваного регіону; p - чисельність населення; v - валовий суспільний продукт регіону; S, P, V - аналогічні вищевказаним показники по державі загалом; K - кількість пар показників; Xi - частка району в експорті держави (у безрозмірних одиницях). Порівнюється сумарна експортна спроможність території, населення, господарства області і держави. При їх рівній питомій експортній активності значення VPe повинно дорівнювати одиниці. Низькі значення VPe зумовлюються передусім низькою питомою вагою експорту області у загальному обсягу експорту України, а також порівняно великими територією та чисельністю населення відносно валового суспільного продукту, що свідчить про значну загальну відсталість області у розвитку міждержавного поділу праці і вказує на необхідність вжиття заходів щодо збільшення експортної квоти у валовому суспільному продукті області, розвитку нових експортних виробництв. Конкретне галузеве спрямування заходів такого регіонального управління може ґрунтуватися на результатах дослідження товарної структури зовнішньої торгівлі, зокрема з використанням коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації і товарної "диверсифікації" експорту за схемою, використаною в даному дисертаційному дослідженні (тобто при їх використанні на локальному рівні, з урахуванням місцевої специфіки факторів формування експорту й імпорту).

Для вирішення питань регіонального управління в аспекті розвитку інтеграційних процесів, зокрема транскордонних, доцільно використовувати результати дослідження територіальної ринкової зв'язаності з національними ринками сусідніх територій. Застосовано методіку визначення абсолютного зовнішньоторговельного еквівалента, суть якої полягає у відображенні взаємного тяжіння територій, вираженого у взаємодії їх ринків шляхом реалізації зовнішніх відношень, виражених у зовнішній торгівлі: $V_i = z \cdot Z_i / Z \cdot L^2$, де i - індекс країни-зовнішньоторговельного партнера області; V_i - абсолютний зовнішньоторговельний еквівалент території (пункту) стосовно країни i ; z - сумарний зовнішньоторговельний оборот території (пункту); Z_i - зовнішньоторговельний оборот області з країною i ; L - віддаль від точки прив'язки (райцентру чи іншого економічного центру) до найближчого кордонного переходу з країною i ; Z - сумарний зовнішньоторговельний оборот області. Ця методіка дозволяє виділити ареальні структури, відмінні за величиною потенційної орієнтації на ринки сусідніх держав, що важливо з позиції оптимізації господарських пропорцій, структури виробництва і споживання на конкретних територіях.

Для виділення ринкових зон споживання імпортованих товарів з метою, наприклад, ринкової сегментації за територіальним принципом чи

регулювання обсягів імпорту, доцільно використовувати результати аналізу потенціалу локальних ринків адміністративної області, оскільки абсолютна більшість за вартістю імпортованих товарів споживається у зоні локальних ринків імпортерів (тобто в зоні локалізації підприємства, організації та їх місцевих функціональних зв'язків). У таких зонах промислова сировина і технологічне устаткування імпортується і споживаються підприємствами відповідно до профілю без участі посередників. Споживчі товари імпортується і реалізуються комерційними підприємствами у своїй локальній ринковій зоні, імпортовані товари сільськогосподарського ринку також мають конкретного адресата. Застосована методика дозволяє виділити ареали споживання імпортованих товарів. Картографування імпортного потенціалу локальних ринків дає можливість виділити ринкові зони з подібними характеристиками потенціалу споживання імпорту. Розміщення таких зон доцільно враховувати при встановленні напрямів і масштабів розвитку виробництва та сфери послуг на території області.

6. Фактори формування зовнішньоекономічної діяльності Волинської області. Зовнішньоекономічна діяльність Волинської області формується під впливом ряду факторів природного і суспільного характеру. Є суттєва різниця у причинності експортної та імпоротної активності. Обсяги експорту, його товарна і географічна структура, визначаються особливостями економіко-географічного положення області, структурою і масштабами виробництва, характером комплексоутворення, рівнем розвитку транспортної інфраструктури. Надзвичайно велике значення мають природно-географічні передумови експортної діяльності. До них належать розміщення і якість ґрунтів та кліматичні ресурси, які здійснюють опосередкований вплив на зовнішньоекономічну діяльність як фактори сільськогосподарського виробництва - головної сировинної бази виробництва експорту області. Що стосується факторів, які зумовлюють величину і територіальний розподіл імпортних надходжень, то головну роль серед них відіграють явища та процеси соціального характеру, зокрема характер розселення і чисельність населення. Важливим фактором зовнішньоекономічної діяльності є прикордонне положення області, яке забезпечує зростання фактичного зовнішньоторговельного обороту області майже на 100%. Значно впливає на розвиток зовнішньоекономічної системи області транскордонне співробітництво, яке сприяє загальному господарському розвитку прикордонних територій.

Виділено чотири групи адміністративних районів за рівнем забезпеченості позитивними факторами зовнішньоекономічної діяльності (райони низького, середнього, високого і найвищого рівня забезпеченості).

7. Територіальна організація зовнішньоекономічної діяльності Волинської області. Рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності суспільно-територіального комплексу Волинської області значно нижчий, ніж у середньому в державі. Наприклад, коефіцієнт питомої експортної активності для Волинської області становить 0,197 при оптимальному значенні не нижче одиниці, що зумовлено передусім низькою питомою вагою експорту у валовому суспільному продукті, низькою ефективністю господарства області. Частка вартості експорту у валовому суспільному продукті області у 1995 р. складала 8,5 %, тоді як середня експортна квота у валовому національному продукті України - близько 33 %. На фоні товарної структури зовнішньої торгівлі України Волинська область виділяється перш за все сировинно-продовольчою спрямованістю експорту і порівняно високими частками деревини і сировини та продукції текстильної промисловості. У порівнянні з державою загалом, по окремих позиціях вивезення товарів з Волинської області за кордон є більш оптимальним з огляду на можливість інтеграції у світове господарство. Порівняно із переробною промисловістю агропромислового комплексу, загальний рівень розвитку зовнішньоекономічної діяльності інших галузей промисловості області є дуже низьким. Сільське господарство, не виділяючись особливою інтенсивністю, дає сировину для виробництва майже половини експортної продукції області. Імпортуються у найбільшій мірі паливно-мастильні матеріали, машини та обладнання, продукція хімічної та легкої промисловості.

Загалом рівень міжнародної спеціалізації СТК Волинської області досить високий, але ще мало орієнтовані на зовнішньоекономічну діяльність галузі внутрішньодержавної спеціалізації - лісова, деревообробна, промисловість будівельних матеріалів. Порівняно з іншими галузями, найвищий рівень міжнародної спеціалізації характерний для харчової промисловості, найнижчий - для машинобудування області.

Спостерігається тривала тенденція до відносного зростання експорту промислової продукції над її виробництвом, до чого сприяють такі фактори, як посилення конкуренції на ринку області, збільшення числа суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (у 1995 р. їх кількість досягла 239), зменшення обсягів споживання продукції місцевого виробництва на внутрішньому ринку області. Найхарактерніші риси цієї ситуації - вихід на зовнішній ринок великих підприємств харчової промисловості і заміщення крупних експортерів з інших галузей промисловості посередниками та дрібними виробниками. Основна частина суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності займається як експортною, так і імпортною діяльністю. Підприємства і організації найчастіше використовують зовнішньоторговельні контакти як важливе доповнення до діяльності на внутрішньому ринку, пов'язаної переважно зі збутом

продукції, а також із забезпеченням процесу виробництва устаткуванням, комплектуючими і напівфабрикатами. Такий характер зовнішньоекономічних зв'язків властивий більш як третині всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Досить велика в області частка підприємств, які здійснювали лише експортні, або тільки імпорتنі операції. Зовнішньоекономічна діяльність таких підприємств і організацій переважно не має цілеспрямованого характеру, зарубіжні партнери не є постійними. Кількість підприємств, у яких протягом останніх 3-х років основні обсяги зовнішньоторговельного товарообороту здійснюються з одними і тими ж партнерами, не перевищує 70. Серед них переважають найбільші промислові підприємства і малі спільні підприємства. Порівняно невелика частка таких суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які при абсолютній орієнтації на внутрішній ринок здійснювали поодинокі експортні та імпорتنі операції невеликої вартості. Серед них - переважно малі підприємства виробничого профілю і сільськогосподарські підприємства.

З початку 1990-х років значно скоротилась частка (у матеріальному вираженні) основних зв'язків технологічного характеру (із 41% від загального обсягу реалізованих зовнішньоекономічних зв'язків у 1991р. до 8-10% протягом 1995 р.). Водночас спостерігається тенденція до зростання значення доповнюючих зв'язків. Збільшуються масштаби зв'язків зі збуту готової продукції споживчого характеру, частка якої у зовнішньоторговельному балансі складає понад 33.5% в експорті і 30% в імпорті. Зовнішньоекономічні відносини доповнюючого характеру підтримуються переважно з прилеглими територіями Польщі і Білорусі.

8. Територіальна структура зовнішньоекономічної системи Волинської області. Елементи територіальної структури ЗЕС розташовані переважно по периферії області, уздовж її північних і західних меж, а також у зоні Луцького господарського вузла (рис. 1). Виділено 12 зовнішньоекономічних пунктів, 5 зовнішньоекономічних центрів (Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Ківерці), 2 зовнішньоекономічні вузли (Луцький і Володимир-Волинський), 3 зовнішньоекономічні райони (Любомльський, Шацький, Ратнівський). Виділено також три зовнішньоекономічні зони: Північну і Західну зони прикордонного розвитку зовнішньоекономічної діяльності та Південну - зону основного виробництва експортної продукції. Особливе місце у функціонально-територіальній структурі ЗЕС області займає м. Ковель. Тут створюється спеціальна економічна зона "Інтерпорт Ковель".

За величиною потенційної орієнтації на ринки сусідніх держав виділено Волинсько-Польські і Волинсько-Білоруські інтеграційні райони. Відносно вищим є рівень потенційної економічної прив'язаності південної частини території області до ринку Польщі, а північної частини - до ринку Білорусі. Мало зв'язані з ринками сусідніх держав території Шацького,

Старовижівського, Турійського, Локачинського, Рожищенського, Маневицького, Камінь-Каширського та Любешівського адміністративних районів. Спостерігається високий рівень орієнтації на економічні зв'язки з сусідніми державами у територій, розташованих уздовж напрямів міждержавних шляхів сполучень (Ковель-Любомль і Ковель-Ратне).

Імпортовані товари споживаються переважно у межах ареалів розселення. Відповідно виділено ринкові зони споживання імпортованих товарів, для яких встановлено значення імпортного потенціалу локальних ринків. Таким чином, споживання імпорту в межах локальних ринків коливається від 0,2 до 415 дол./чол. за рік. Застосування методики визначення імпортного потенціалу локальних ринків виправдане при економіко-географічному дослідженні територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волинської області, оскільки головними факторами формування імпорту тут є людність поселень і характер розселення населення.

9. Розвиток транскордонного економічного співробітництва.

Із врахуванням тенденцій розвитку територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волині як прикордонної адміністративної області, транскордонне економічне співробітництво повинне здійснюватися у таких напрямках:

- поглиблення існуючих прямих зв'язків у сільському господарстві області (особливо на прикордонних територіях), полегшення процедур перетину національних меж товарами сільськогосподарських виробників;

- посилення співробітництва у розвитку й інтеграції транспортної інфраструктури та енергетичних мереж з формуванням локальних інтеграційних комплексів у місцях локалізації найбільших кордонних переходів;

- збільшення кількості кордонних переходів для пошуків місцевих контактів між безпосередньо близькими до кордону суб'єктами господарювання;

- створення поряд з існуючими українсько-польськими кордонними переходами спеціальних економічних зон вільної торгівлі та інтерпортів з метою здешевлення і прискорення процедури переходу права власності на матеріальні продукти у зовнішній торгівлі між сусідніми регіонами;

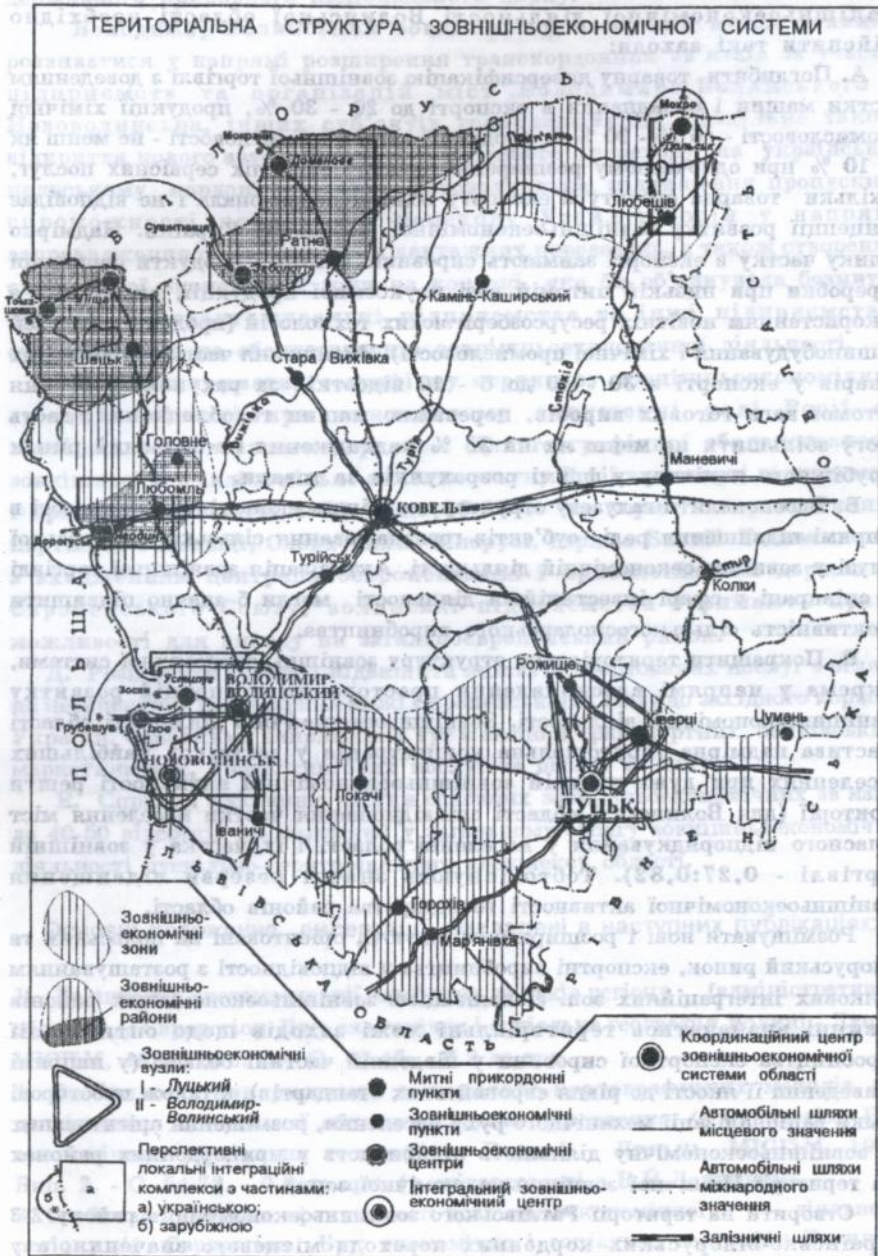
- сприяння комплексному маркетинговому дослідженню ринків суміжних різонаціональних адміністративних регіонів і поширенню ринкової інформації аналітичного характеру;

- розвитку сфери обслуговування транскордонної торгівлі та перевезень із врахуванням національних особливостей (у тому числі й мовних) зарубіжних ринків;

- здійснення заходів щодо узгодження регламентованих параметрів продуктів і взаємного регулювання правових аспектів транскордонної зовнішньоторговельної діяльності.

ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСТЬ

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

10. *Удосконалення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності.* З метою удосконалення територіальної організації зовнішньоекономічної діяльності Волинської області необхідно здійснити такі заходи:

А. Поглибити товарну диверсифікацію зовнішньої торгівлі з доведенням частки машин і обладнання в експорті до 20 - 30 %, продукції хімічної промисловості - до 15 - 20 %, а продукції легкої промисловості - не менш як до 10 % при одночасному розширенні спектру супутніх сервісних послуг, оскільки товарна структура експорту області недосконала і не відповідає концепції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України. Надмірно велику частку в експорті займають сировинні товари і продукти первинної переробки при низькій питомій вазі наукоємної продукції, виробленої з використанням новітніх ресурсозберігаючих технологій (продукція галузей машинобудування і хімічної промисловості). Зменшення частки сировинних товарів у експорті з 30 - 40 до 5 - 10 відсотків за рахунок зростання питомої ваги готових виробів, переважно машин та обладнання, дасть змогу збільшити не менш як на 25 % надходження на обласний ринок зарубіжного капіталу у формі розрахунків за товари.

Б. Вдосконалити галузеву структуру зовнішньоекономічної діяльності в напрямі підвищення ролі суб'єктів господарювання сільськогосподарської галузі у зовнішньоекономічній діяльності. Активізація зовнішньої торгівлі та співпраці у сфері інвестиційної діяльності могли б значно підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва.

В. Покращити територіальну структуру зовнішньоекономічної системи, зокрема у напрямі вдосконалення просторових пропорцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Зовнішньоекономічній діяльності області властива надмірна територіальна концентрація у декількох найбільших поселеннях при дуже низькій зовнішньоекономічній активності решти території (для Волинської області співвідношення частки населення міст обласного підпорядкування у населенні області і їх частка у зовнішній торгівлі - 0,27:0,82). Тобто існують значні резерви підвищення зовнішньоекономічної активності господарства районів області.

Розміщувати нові і розширювати існуючі, орієнтовані на польський та білоруський ринок, експортні виробництва у відповідності з розташуванням ринкових інтеграційних зон. Локалізацією зовнішньоекономічних районів повинні визначатись територіальні межі заходів щодо оптимізації виробництва експортної сировини у південній частині області (у напрямі приведення її якості до рівня європейських стандартів), а також просторові рамки раціоналізації механічного руху населення, розміщення орієнтованих на зовнішньоекономічну діяльність підприємств у прикордонних районах (на території Північної зовнішньоекономічної зони).

Створити на території Ратнівського зовнішньоекономічного району 2-3 українсько-білоруських кордонних переходи місцевого значення, а у

Шацькому зовнішньоекономічному районі - українсько-польський кордонний перехід з урахуванням природоохоронного режиму Шацького державного природного національного парку.

Володимир-Волинський зовнішньоекономічний вузол повинен розвиватися у напрямі розширення транскордонних зв'язків за участю підприємств та організацій міст Володимира-Волинського і Нововолинська, інших суб'єктів господарювання. Доцільне також відкриття нового автомобільного кордонного переходу на українсько-польському кордоні західніше Нововолинська, підвищення пропускної спроможності кордонного переходу Устилуг-Зосін у напрямі запровадження обслуговування вантажних перевезень, а також створення спеціальної економічної зони на кордоні, яка би об'єднувала безмитні склади, перевантажувальні підприємства та інші підприємства, спеціалізовані на обслуговуванні зовнішньоекономічної діяльності.

Г. Розширювати географічну структуру зовнішньоекономічних зв'язків області при одночасному зменшенні ролі Росії як зовнішньоторговельного партнера. Для географічної збалансованості зовнішньої торгівлі доцільно знизити частку Росії в експорті підприємств і організацій області з 50 % до 10-15 % на користь перспективних партнерів з Польщі, Словаччини, Білорусі, держав Балтії. Таким чином, з виходженням центральноєвропейських і прибалтійських держав до Європейського Союзу, волинські підприємства отримають кращі можливості для виходу на загальноєвропейський ринок.

Д. Розширити спектр і підвищити якість експортованих послуг з огляду на перспективу наближення межі Європейського Союзу до західного кордону України. Основними напрямками тут є експорт транспортних, банківських, маркетингових, консалтингових послуг та послуг зв'язку.

Е. Сприяти зростанню частки основних зовнішньоекономічних зв'язків до 40-50 відсотків (за вартістю) у загальному обсягу зовнішньоекономічної діяльності суспільно-територіального комплексу області.

Основні положення дисертації викладені в наступних публікаціях:

1. До питання систематизації зовнішніх зв'язків регіону (адміністративної області) // Єврорегіон Буг: економічна і соціальна географія Волині. - Луцьк: МІСГІМ, 1995. Вип. 2. - С. 42-45. - 0,2 др.арк.
2. Особливості використання математико-картографічних методів для дослідження Волинської обласної системи розселення // Єврорегіон Буг: економічна і соціальна географія Волині. - Луцьк: МІСГІМ, 1995. Вип. 2. - С. 54-72. - 0,9 др.арк. (у співавторстві з В.Й.Лажніком).
3. Особливості оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності регіону // Єврорегіон Буг: економічна і соціальна географія Волині. - Луцьк: МІСГІМ, 1995. Вип. 2. - С. 45-50. - 0,2 др.арк.

4. Напрями організації координаційного процесу у системі ринку Єврорегіону "Буг" // Єврорегіон Буг: проблеми і перспективи транскордонного співробітництва / За ред. Б.П.Клімчука, П.В.Луцишина. - Луцьк: Волинська обласна держадміністрація, 1996. - С. 43-47. - 0,2 др.арк.
5. До питання оцінки окремих аспектів транскордонної інтеграції у Єврорегіоні "Буг" // Наукові записки аспірантів: Збірник наукових праць. - Вип. 2. - Луцьк, 1997. - С. 71-75. - 0,2 др.арк.
6. Зовнішньоекономічні зв'язки Волинської області // Єврорегіон Буг: Волинська область / За ред. Б.П.Клімчука, П.В.Луцишина, В.Й.Лажніка. - Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 1997. - С. 381-385. - 0,3 др.арк.
7. Основні завдання розвитку господарського комплексу області // Єврорегіон Буг: Волинська область / За ред. Б.П.Клімчука, П.В.Луцишина, В.Й.Лажніка. - Луцьк: Ред.-вид. відд. Волин. ун-ту, 1997. - С. 400-404. - 0,5 др.арк. (у співавторстві з П.В.Луцишином).
8. Системоутворююче значення зовнішніх зв'язків у формуванні регіональних суспільно-географічних систем // VII з'їзд УГТ (тези доповідей). - Київ, 1995. - С. 323-324.
9. Деякі особливості впливу товаробітних зовнішньоторговельних операцій на розвиток господарства Волинської області // Матеріали ХІІ наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету ім. Лесі Українки.- Луцьк: вид-во ВДУ "Вежа", 1995. - С. 53.
10. До питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області в умовах локальної інтеграції // Єврорегіон Буг: проблеми транскордонного співробітництва. Київ: МОУ, 1995. - С. 46-47.
11. Напрями подолання негативних тенденцій в АПК Волинської області з огляду на перспективи Єврорегіону "Буг" // Єврорегіон Буг: проблеми транскордонного співробітництва. - Київ: МОУ, 1995. - С. 100-101.
12. Напрями систематизації зовнішніх зв'язків Волині // Єврорегіон Буг: проблеми транскордонного співробітництва. - Київ: МОУ, 1995. - С. 47-48.
13. Особливості зовнішньоекономічної діяльності Волинської області в аспекті перспектив Єврорегіону "Буг" // Єврорегіон Буг: проблеми транскордонного співробітництва. - Київ: МОУ, 1995. - С. 45-46.
14. Формування локальних інтеграційних комплексів у Єврорегіоні "Буг" (на прикладі Волинської області) // Єврорегіон Буг: проблеми транскордонного співробітництва. - Київ: МОУ, 1995. С. 60-61.
15. Територіальний розподіл чинників зовнішньоекономічної діяльності Волинської області // Матеріали ХІІІ наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету ім. Лесі Українки. - Луцьк: вид-во ВДУ "Вежа", 1996. - С. 78.

Федонюк С.В. "Територіальна організація зовнішньоекономічної діяльності адміністративної області (на прикладі Волинської області)". - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук зі спеціальності 11.00.02 - економічна і соціальна географія. Львівський державний університет імені Івана Франка. Львів, 1997.

Досліджуються географічні аспекти зовнішньоекономічної діяльності прикордонної адміністративної області. Розглядаються фактори формування зовнішньоекономічної діяльності і аналізується функціональна структура зовнішньоекономічної системи Волинської області. Запропоновані методи дослідження окремих параметрів зовнішньоекономічної діяльності в умовах розвитку транскордонного співробітництва і формування транскордонних регіонів.

Ключові слова: територіальна організація, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічна система, фактори, транскордонне співробітництво.

Федонюк С.В. "Территориальная организация внешнеэкономической деятельности административной области (на примере Волынской области)". - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата географических наук по специальности 11.00.02 - экономическая и социальная география. Львовский государственный университет имени Ивана Франко. Львов, 1997.

Исследуются географические аспекты внешнеэкономической деятельности приграничной административной области. Рассматриваются факторы формирования внешнеэкономической деятельности и анализируется функциональная структура внешнеэкономической системы Волынской области. Предложены методы исследования отдельных параметров внешнеэкономической деятельности в условиях развития трансграничного сотрудничества и формирования трансграничных регионов.

Ключевые слова: территориальная организация, внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономическая система, факторы, трансграничное сотрудничество.

Fedoniuk S.V. "The territorial organisation of the foreign activities of administrative region (on the example of the Volyn region)". - Manuscript.

The thesis for obtaining a scholar degree of candidate of geographical sciences by speciality 11.00.02 economic and social geography. Ivan Franko Lviv State University, 1997.

The geographical aspects of foreign activities of border administrative region are being investigated. The factors of forming of foreign activities are being taken under consideration and the functional structure of foreign system of Volyn region is being analysed. The methods of investigation of separate parameters of foreign activities in conditions of transborder co-operation development and transborder regions formation have been proposed.

Key words: territorial organisation, foreign activities, foreign system, factors, transborder co-operation.

333698

АВ 38.315

Віддруковано на
різографі фірми "ЦБС"
м.Луцьк, вул. Кременецька, 38
т/ф. (03322) 4-57-58
Тираж 100 прим.